

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

הלכה

דינא דבר מצרא

אגדה

יפה שיחתן של עבדי אבות

פרשת חיי שרה תשפ"ז

שנה כ"ח – קובץ ו' [תתקס"ד]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

©
כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"
להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת חיי שרה תשפ"ז

דינא דבר מצרא

"ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר. גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני. ויענו בני חת את אברהם לאמר לו. שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך. ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת. וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר. ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר. ועפרון ישב בתוך בני חת ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר. לא אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבר מתך. וישתחו אברהם לפני עם הארץ. וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה. ויען עפרון את אברהם לאמר לו. אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל כסף ביני ובינך מה הוא ואת מתך קבר. וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר" (בראשית כ"ג ג' – ט"ז).

א

הנה פלפלו גדולי האחרונים, אור החיים הק' ופנים יפות בפרשה זו בחכמת תורתו של אברהם אבינו שקיים כל התורה כולה עד שלא ניתנה שהתחכם בקנין שדה עפרון כדי שלא יוכלו לבטל קנינו בטענת דינא דבר מצרא (ב"מ ק"ח וחו"מ קע"ה). ונלך בעקבותיהם לפי סדר הפסוקים טרם נרד אל העין ולדון בגופה של סוגיא עמוקה זו.

א. "וידבר אל בני חת לאמר" (פסוק ג').

ולכאורה תמוה למה פנה אברהם אבינו אל בני חת, ולא פנה באופן ישיר אל בעל השדה והמערה הלא הוא עפרון החתי.

דינא דבר מצרא

וכתב באור החיים שאברהם חשש שמא יבואו בני חת ויבטלו את קנינו משום דינא דבר מצרא שהרי המה המצרנים לשדה זו, ולפיכך התחכם אברהם אבינו ועשה אותם סרסורים בדבר, ולהדיא מבואר בשו"ע (חו"מ סימן קע"ה סט"ז) שאם המצרן היה שליח וסייע לקנין הלוקח שוב אינו יכול לבא בטענת מצרנות.

ב. "גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני" (פסוק ד').

כתב בפנים יפות, לפי דברי הגמ' (ב"מ ק"ח ע"ב):

"לבעלים הראשונים לית בה משום דינא דבר מצרא".

וכן הוא בשו"ע (שם סעיף ל"ז) שאם מכר למי שהיה בעלים לפני המצרנים אין דינא דבר מצרא, וזהו שאמר אברהם שהוא גר ותושב בחברון שהיה בחזקתו של שם בן נח והוא היה מוחזק לפני בני חת.

אך יש להעיר מדברי הרמ"א שכתב שם דאם מכר ראובן לשמעון, ושמעון ללוי שוב המצרן קודם, ועוד נחלקו הראשונים אם בנו של הבעלים הראשונים קנה אם המצרן יכול לסלקו, ושתי הדעות הובאו בשו"ע שם, ולפי כל זה יש לדחות דרך זו.

ג. "תנו לי אחזת קבר" (שם).

הנה מבואר בב"מ שם וכ"ה בשו"ע (שם סעיף מ"ג) דהמוכר לקבורה אין בו דינא דבר מצרא.

ד. "ויתן לי את מערת המכפלה" (פסוק ט').

עוד כתב בפנים יפות, שאברהם לא רצה לקנות אלא את המערה, אבל השדות שמסביב ישארו בחזקתו של עפרון, כדי להשתמט מדינא דבר מצרא, דהלא לא קנה אלא המערה שבשדה עפרון ואינו סמוך לשדותיהם של בני חת.

אך יש להעיר מלשון הפסוק "ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו **אשר בקצה שדהו**", הרי שהמערה היתה בקצה השדה ושוב יש בו דינא דבר מצרא.

ה. ועפרון ענה כנגד אברהם "**השדה נתתי לך** והמערה אשר בו **לך נתתיה**" (פסוק ט"ו), הרי שכך מכר לו גם את השדה אך מטעם אחר אין כאן דינא דבר מצרא משום

שנקט לשון **מתנה** ולא לשון מכר, ומתנה אין בו משום דינא דבר מצרא כמבואר בגמ׳ שם ובשו"ע (סעיף נ"ד), עי"ש.

ו. "לא אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבר מתך" (פסוק ט"ו).

כתב רש"י:

"וישקל אברהם לעפרן - חסר וי"ו, לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה, שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין, שנאמר (פסוק ט"ז) עובר לסוחר, שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין, צינטנייר"ש [מטבעות של מאה] בלע"ז" (רש"י).

הרי שנתן שקלים גדולים וחשובים ולהדיא מבואר שם בגמ׳ ובשו"ע (סעיף כ"ג) שאם הקונה נותן מעות טובים מן המצרנים אין בו דינא דבר מצרא, עי"ש.

ז. עוד יש להעיר דהלא עפרון וכל בני חת גויים היו והקונה מן הגוי אין בו משום דינא דבר מצרא כמבואר בגמ׳ שם.

אך בטעמא דמילתא אמרו שם "דאמר ליה ארי אברחי לך ממצרא", ואין זה אלא במצרן מבני ישראל, אבל במצב שכל המצרנים אף הם היו מגויי הארץ, שוב אין סברא זו אמורה.

ועוד יש להעיר לפי המבואר מדברי הרמב"ם והשו"ע, שהקונה הוא שליח של המצרן לקנות לו את השדה, (כמבואר באריכות לקמן אות ב׳), והלא אין שליחות לנכרי, ושוב בטל כל דין זה דבר מצרא.

אך יש לעיין בעומק הסוגיא, דבאמת נראה שנחלקו אמוראי רבינא ונהרדעי ביסוד הלכה זו, האם הקונה קנה לעצמו אלא שחכמים חייבוהו לחזור ולמכור למצרן משום "ועשית הישר והטוב", או שמא עשו את הקונה כשליח של המצרן לקנות לו, ויש בזה כמה נפ"מ להלכה כפי שיבואר לקמן, והכי הלכתא דהוי כשליחו. ויש לעיין לפי"ז את"ל דלא שייך בזה שליחות וכגון בנידון דידן דאין שליחות לנכרי, האם בטל כל דינא דבר

מצרא, או שמא מסתבר לומר דבגוונא דלא שייכא שליחות, מ"מ כו"ע מודים שהקונה חייב לחזור ולמכור למצרן כדי לקיים "ועשית הישר והטוב".

ודו"ק בכל זה.

ב

דינא דבר מצרא

א

"נהרדעי אמרי אפילו משום דינא דבר מצרא מסלקינן ליה, משום שנאמר ועשית הישר והטוב בעיני ה'. אתא אימליך ביה, אמר ליה איזיל איזבון, ואמר ליה זיל זבון, צריך למיקנא מיניה או לא, רבינא אמר לא צריך למיקנא מיניה, נהרדעי אמרי צריך למיקנא מיניה. והלכתא צריך למיקנא מיניה. השתא דאמרת צריך למיקנא מיניה, אי לא קנו מיניה אייקור וזול ברשותיה. זבן במאה ושוי מאתן, חזינא, אי לכולי עלמא קא מוזילא ומזבין, יהיב ליה מאה ושקיל ליה, ואי לא, יהיב ליה מאתן ושקיל ליה. זבן במאתן ושויא מאה, סבור מינה מצי אמר ליה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. אמר ליה מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי הכי אמרי נהרדעי משום דרב נחמן אין אונאה לקרקעות" (ב"מ ק"ח ע"א).

הנה לכאורה יש לעיין בעיקר הלכתא דא, האם קנה הלוקח אלא שחייבוהו חכמים לוותר על זכותו ולמכור שדה זו למצרן, או שמא תיקנו שלא קנה הלוקח כלל אלא המצרן נכנס תחתיו ומיד המוכר זוכה המצרן.

ומסברא היה נראה פשוט דהלוקח זכה בדין שהרי אין דעת המוכר למכור אלא לו ואין דעת הלוקח לקנות אלא לעצמו, וגמרה דעתם בקנין זה שנעשה כדת וכדין, ובמה יזכה המצרן שלא ידע כלל בשכבו ובקומו.

אך באמת מצינו חידוש גדול בדברי הראשונים והפוסקים, דהלוקח דינו כשליחו של המצרן וכאילו קנה בשבילו ובשליחותו, וקנין הלוקח אהני ליה למצרן.

וכך כתב הרמב"ם (פי"ג ה"ז מהל' שכנים):

"הלוקח שבנה והשביח או סתר והפסיד בן המצר מסלקו ונותן לו דמים הראויין לו והרי **הוא בכל מעשיו כמו השליח**, וכן אם לוה הלוקח קודם שיסלק אותו בן המצר וסלקו בן המצר אין בעל חוב שלו טורף מיד בן המצר, **זהו העיקר בכל אלו הדינין שכל הלוקח בצד מצר חבירו הוא כמו שליח לחבירו** ולתקן שלחו ולא לעוות, לפיכך אם השביח נוטל הוצאה, ואם הפסיד וחפר והרס או אכל הפירות מנכין אותו מן הדמים, בד"א שמחשבין לו הפירות בשאכלן אחר שבא בן המצר והביא מעות לסלקו אבל כל הפירות שאכל מקודם שלו הוא אוכל ואין מחשבין אותן".

וכך כתב הרא"ש (ב"מ פ"ט סי' כ"ג):

"והשתא דאמרינן צריך למיקנא מיניה אייקור וזל ברשותיה אי לא קנו מיניה או אי זבן ולא אימליך ביה **שהלוקח הוא שליח דמצרן לכל דבר ועדי קנין של הלוקח יכתבו השטר בשם המצרן ואין צריך קנין אחר והוי כקונה שדה לחבירו שלא מדעתו** אי בעי שקיל ליה ולא צריך קנין אחר ואם הוקרו והוזלו ברשותו".

ובעקבתם, כך כתב השו"ע (חו"מ סימן קע"ה ס"ו):

"המוכר קרקעו לאחר, בין שמכרה הוא בין שמכר שלוחו בין שמכרו בית דין, יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו, ואפילו הלוקח ת"ח ושכן וקרוב למוכר, והמצרן עם הארץ ורחוק מן המוכר, המצרן קודם ומסלק את הלוקח. (הגה: ואפילו אם אומר המוכר קודם שאמכור למצרן לא אמכור כלל, אפילו הכי קנה המצרן בעל כרחו של מוכר (תשובת מיימוני ס' קנין סי' ל"ב)), וזה הלוקח הרחוק חשוב כשלוחו לכל דבר, ועדי הקנין של לוקח יכתבו שטר בשם המצרן, ואין צריכים קנין אחר. וכן אם הוקרה, צריך ליתנה לו כמו שקנאה, ואם הוזלה צריך ליקח אותה כמי שקנאה, אם חפץ בה. ואם תיקן בה והשביחה, ה"ל כיורד ברשות ושמין לו וידו על העליונה".

אמנם פשוט הדבר שאין זה ענין לגדרי השליחות הכלליים, אלא שכך תיקנו חכמים להעמיד את הלוקח במקומו של מצרן ולעשותו כשליחו.

ופשוט הדבר שכך הבינו הראשונים מתוך גוף סוגיית הגמ', שהרי אמרו שאם נתייקר השדה או זול ברשות המצרן נתייקר וזול, ועוד אמרו שם דאם זבן במאתיים

ושוה מנה אין המצרן משלם ללוקח אלא מנה ואומר לו "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", הרי שדנו הלוקח כדין שליח.

אמנם לדעת המהרש"ל (בחכמת שלמה על אתר) נחלקו אמוראי בעצם שאלה זו, והוא שנחלקו רבינא ונהרדעא, במצרן שנתן רשות ללוקח לקנות אם צריך הלוקח לקנות מידו אם לא, ורבינא דס"ל שאין צריך לקנות הרי זה משום דס"ל דאין הלוקח שליח המצרן אלא לעצמו קונה אלא דכיון שאינו עושה את הישר והטוב חייבוהו חכמים למכור למצרן ולפיכך ס"ל דבמחילת המצרן סגי ולא צריך קנין דכיון שמחל המצרן שוב נוהג הלוקח במדת היושר וטובת הלב כשלוקח לעצמו, אבל לדעת נהרדעא כיון שעשו חכמים את הלוקח כשליחו של המצרן אין ממש במחילתו דאכתי שליחו הוא, ומשו"כ צריך למיקני מיניה.

אך מ"מ נפסקה הלכה דצריך לקנות ממנו, הרי דאף להבנת המהרש"ל להלכה שליחו הוא.

ב

במהות השליחות בעל כרחו

וצריך עיון בגדר זה דשליחות וכי היכן מצאנו שליחות בעל כרחו של שליח ולא מדעת המשלח. ובאמת מצינו גדר זה בכמה מקומות:

א. בב"מ (ל"ה ע"ב) איתא במתניתין "השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה, ישבע השוכר שמתה כדרכה, והשואל ישלם לשוכר. אמר רבי יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו, אלא, תחזור פרה לבעלים".

ובשיטת רבי יוסי דהמשכיר תובע את השואל כתב הרא"ש (ב"מ פ"ג סימן ה'):

"מתני' השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל משלם לשוכר. אמר רבי יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו. אלא תחזור פרה לבעלים הראשונים טעמא דרבי יוסי משום **דחשיב שוכר כאילו השאילו בשליחות המשכיר** הלכך דין המשכיר עם השואל".

הרי לן בשיטת רבי יוסי דהשוכר נעשה כשליח המשכיר להשאיל לשואל את פרתו, ואף שלא פעל על דעת המשכיר אלא היפך הדברים הלא פעל נגד דעת המשכיר ולא התכוין לעשות שליחותו, מ"מ הוי כשליחו.

והצד השוה שבשתי הלכות אלה, דכיון דמצד מהותן של דברים מן הראוי שיהיה עושה הדברים פועל למען זולתו, ואין שורת הדין והצדק והיושר שיעשה כן לעצמו עשאוהו חכמים כאילו אכן שליח חבירו הוא ואוקמוהו בחריקאי.

וזה שורש הדין בהא דרבי יוסי דאין זה שורת הדין והצדק שיעשה סחורה בפרתו של חבירו, ולפיכך העמידוהו במקום חבירו וכשליחו, וכך גם בדינא דבר מצרא, כיון שאין זה שורת היושר והטוב שיקנה זה שדה סמוך למצר חבירו, עשאוהו כשליח המצרן לקנות לו שדה זה.

ג. וכך מצינו עוד (חו"מ רצ"ב ס"ז ברמ"א) לגבי המפקיד לחבירו מעות להשקיע לו בעיסקה, והלך זה וקנה לעצמו, כל הרווחים שירוויח הרי הן לבעל המעות.

ואף שלכאורה גנב הוא וכל הגזלנים משלמין כשעת הגזילה, ומהי"ת שיהיו הרווחים לבעל המעות. אלא דכיון שבעל המעות הפקיד מעותיו בידו של זה לשם השקעה, והלך זה והשקיע לעצמו, עשאוהו כשלוחו של זה להשקיע לו.

ובמק"א (שו"ת מנח"א ח"ב סימן קט"ו – קי"ז) הארכתי בדברי הגרעק"א (שו"ת תליתאה סי' מ"ח) בסוגיא זו, וכך ביארתי כוונתו. וגם בהלכה זו שורש הסברא אחת היא.

ד. אמנם מצינו חידוש גדול מזה וגדר אחר בשליחות בע"כ, והיא מש"כ הריטב"א ביבמות (פ"ו ע"ב) בביאור שיטת רבי אלעזר בן עזריה דעזרא הסופר קנס את הלויים ותיקן שיתנו מעשר ראשון לכהנים, והקשה הריטב"א דלכאורה מנע מכל בני ישראל קיום מצוות מעשר ראשון, דכיון דמצוה לתת מע"ר ללויים כל הנותנה לכהן ביטל מצוה.

וכתב הריטב"א דבכח הפקר בית דין הפקר עשה את הלויים כשליחח הכהנים וכל הנותן מע"ר ללוי הו"ל כאילו נתנו לכהן וקיים מצותו, עי"ש.

ואין זה דומה לכל הנ"ל מכמה טעמים:

א. בכל שלשת הסוגיות הנ"ל עשה השליח שלא כהוגן, דזה עשה סחורה בפרתו, וזה עשה סחורה בממונו של חבירו, וזה לקח שדה הראויה לחבירו, ולפיכך תקנו חכמים דהו"ל כאילו עשאו שליח, ותוצאות המעשה כאילו נעשו בשליחותו ויבא המשלח ויטול שכרו. המצרן הוא זה שקנה את השדה ובעלי הפרה והמעות הן הם שיטלו שכר ממונם. אבל במע"ר זוכים הכהנים לעצמם והן הם אשר יאכלו את המעשר, אעפ"י שאין כל סיבה להעשירם על חשבון הלווים שלא עשו עול, אלא אבות אכלו בושר ושיני בניהם תקהנה.

ב. בשלשת הסוגיות הנ"ל מיירי בענין מקרי שבו פלוני נכנס תחת אלמוני לעמוד במקומו ולזכות במה שראוי לחבירו ועשאוהו חכמים כאילו על פיו פעל, משא"כ בתקנת עזרא שהיא תקנה כללית שכל הכהנים יעמדו במקום הלויים ליטול מעשרותיהם, ובודאי קשה לייחס הלכה זו לגדר הדין שבין שליח למשלחו בכל מקום.

ומשו"כ נראה פשוט שדברי הריטב"א המחודשים שונים מכל המבואר לעיל, וכאן תיקן עזרא הסופר בכח שניתן ביד חכמים מדין הפקר בי"ד שהמעשרות שניתנו לכהנים ייחשבו כאילו ניתנו ללויים וחזרו ליד הכהנים. ועיין מש"כ בזה עוד במנחת אשר שביעית (סי' י"ט אות ג'), ודו"ק בכ"ז היטב.

ג

והנה ארבעה הלכות נתחדשו מכח הבנה זו דהלוקח שליח המצרן הוא וקנינו קנין המצרן הוא.

א. משעה שקנה הלוקח עומד השדה בחזקת המצרן לענין יוקרא וזולא, ואין המצרן משלם ללוקח אלא את מעותיו, והלכה זו מבוארת בגמ'.

ב. אין המצרן צריך לעשות קנין לקנות מן הלוקח אלא קנין הלוקח אהני ליה, ויתירה מזו כתב הרא"ש בסוגיין דעדי השטר שייחד הלוקח יכתבו את השטר על שם המצרן, וכ"ה בשו"ע שם.

ג. אם השקיע הלוקח בשדה והשביחו או לחילופין אם חפר בו בורות שיחין ומערות וקלקלו דינו כיורד לתוך שדה חבירו שלא מדעתו והשביחו או הפסידו, כ"כ הרמב"ם (שם פי"ג ה"ז).

וז"ל הרמב"ם שם: "הלוקח שבנה והשביח או סתר והפסיד בן המצר מסלקו ונותן לו דמים הראויין לו והרי הוא בכל מעשיו כמו השליח, וכן אם לוה הלוקח קודם שיסלק אותו בן המצר וסלקו בן המצר אין בעל חוב שלו טורף מיד בן המצר, זהו העיקר בכל אלו הדינין שכל הלוקח בצד מצר חבירו הוא כמו שליח לחבירו ולתקן שלחו ולא לעוות, לפיכך אם השביח נוטל הוצאה, ואם הפסיד וחפר והרס או אכל הפירות מנכין אותו מן הדמים".

ד. אם לוה הלוקח בעוד השדה בידו, אין בעל החוב גובה משדה זו כיון דלאו דלוקח הוא, כך כתב הרמב"ם עוד שם.

אמנם לגבי שלש הלכות אחרות מצינו שאין דין הלוקח כדין שליח בעלמא, וצריך עיון להבין גדר זה דלכאורה יש בו סתירה מיניה וביה.

א. הנה אמרו בגמ' בתחילה דאם שוה השדה מאה וקנאו במאתיים אין לו אלא מאה משום דאומר לו המצרן לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, דהלא שליח הוא.

אך אין זה אלא הוי אמינא ולמסקנת הגמ' אמרו דאין אונאה לקרקעות ולפיכך משלם מאתיים. והקשו הראשונים דהלא מבואר בכתובות (צ"ט ע"ב) דעד כאן לא אמרו אין אונאה לקרקעות אלא בבעה"ב אבל בשליח אמרינן לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, הרי להדיא דבשליח לא אמרינן אין אונאה לקרקעות.

וכתב בשיט"מ בשם הרא"ש (ד"ה אמרינן משמיה):

"אמרינן משמיה דרב נחמן אין אונאה לקרקעות. קשיא לי נהי דאין אונאה לקרקעות היינו משום גזרת הכתוב ולא שיהא שוה כל המעות מידי דהוה אעבדים ושטרות ואכתי שייך למימר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. לכך נראה כפירוש ר"י דאמעשה כזה אמרה רב נחמן דכיון דקנאה לעצמו לא מצי למימר לתקוני שדרתיך שפעמים שאדם קונה קרקע הרבה יותר מדמיו וכן מוכח בפרק אלמנה ניזונת וכו' ככתוב בתוספות. הרא"ש ז"ל".

וכ"כ גם בשו"ת הרשב"א (ח"ה סימן קל"ד): "אלא לוקח, ע"כ **לאו שליח גמור הוא**, דבן המצר כשליח בעלמא הוא. דהא איהו לנפשיה זבן, ואדעתא דנפשיה זבן, ומצי א"ל: לא עדיפת מנפשאי. אי ניחא לך, לחיי. ואי לא, אנא שקילנא. וכן כתב הרב בעל העיטור ז"ל ג"כ".

הרי דאין דין הלוקח כדין שליח דעלמא כיון דמ"מ לעצמו קנה ולא לחבירו.

ב. אם אכל הלוקח פירות לפני שהעביר את השדה לידי המצרן חידש הרמב"ם שם דכל שאכל לפני שיבא המצרן והביא מעות לסלקו מן השדה, זכה לו ורק במה שאכל אח"כ צריך לשלם למצרן תמורתו, עי"ש.

וגם הלכה זו לכאורה אין לה פשר דאם שליח המצרן הוא וקנינו מעיקרא למצרן נעשה, איך יזכה בפירות. ואכן לדעת מקצת ראשונים צריך להחזיר את כל הפירות ואף אלה שאכל טרם בא המצרן לסלקו.

והנראה ברור בביאור שתי הלכות אלה, דכיון דכל עיקר דין זה לא במדת המשפט נמדדה אלא משום "ועשית הישר והטוב", שקלו חכמים בפלס חכמתם וישרותם גם את זכויותיו של הלוקח שלא יצא נפסד יתר על המדה הראויה, ואמרו דכיון דמ"מ לעצמו קנה ובסופו של דבר לא זו בלבד שלא גרם נזק למצרן אלא היטיב עמו והחזיק בשדה למענו יש לדון בו מנהג בעלים כקונה לעצמו ולהשיב לו את מלוא התשלום ששילם בקנין השדה, ולא להוציא מתחת ידו תמורת הפירות שאכל בתום לבו טרם בא המצרן לסלקו.

ג. אמנם עדיין צע"ג בהלכה שלישית שלגביו אין דין הלוקח כדין השליח.

דהנה כתב הרמב"ם (שם הי"א) דאם בע"ח דמוכר טרף את השדה מן המצרן חוזר המצרן וגובה מהלוקח והלוקח הוא זה שחוזר וטורף מן המוכר. ונלאו כל חכמי לב להבין הלכה זו, דמה מקום יש למצרן לטרוף מן הלוקח שלא היה אלא שליחו, ולמה לא יגבה באופן ישיר מן המוכר שממנו קנה ע"י שליחו.

ובניגוד לשתי הלכות הנ"ל שבהן לטובת הלוקח ולזכותו אמרו שאינו שליח ממש כיון שלעצמו קנה הרי בהלכה זו לחובת הלוקח ולרעתו אמרו כן.

ועיין במה שנדחקו בזה הראב"ד והמגיד משנה, ועדיין אין הדברים מתיישבים על הלב.

והנראה לענ"ד בעומק הדברים, דהנה יש לעיין בכל עיקר הלכה זו דדינא דבר מצרא כלפי מי הדברים אמורים, כלפי המוכר או כלפי הלוקח. האם המוכר הוא זה שנוהג שלא ביושר במכרו לרחוק ולא למצרן, או שמא הלוקח הוא זה שנהג ברעה בבואו לקנות שדה זה ולא מניחו למצרן.

ולהדיא כתב רש"י (ב"מ ק"ח ע"א ד"ה ועשית) "ועשית הישר והטוב - דבר שאי אתה נחסר כל כך, שתמצא קרקעות במקום אחר, ולא תטריח על בן המצר להיות נכסיו חלוקין".

הרי דאין הקפידא אלא על הלוקח בלבד שיש בידו לקנות במקום אחר, ומה לו לקנות שדה זה ולקפח את המצרן.

ולפי זה נראה דאין הלוקח נחשב כשליח אלא כלפי המצרן אבל אין זה מחייב את המוכר, ואם יבא המצרן לגבות מן המוכר אומר הוא לו לאו בעל דברים דידי את, ומבחינת המוכר אין לו עסק אלא עם הלוקח שלקח ממנו, ושליחות זו לחצאין ניתנה דבכל הנוגע בין הלוקח והמצרן הלוקח שליח המצרן הוא אבל כלפי המוכר הלוקח הוא זה שקנה ממנו.

ודו"ק בזה כי נכון הוא.

יפה שיחתן של עבדי אבות

"ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו... ואשביעך בה' אלקי השמים ואלוקי הארץ אשר לא תיקח אשה לבני מבנות הכנעני... כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק".

על פרשת שליחות זו של אליעזר עבד אברהם אמרו חז"ל "יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים" (ב"ר ס' ח').

ומן הראוי להתבונן, אברהם אבינו מצווה לאליעזר "לא תיקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אני יושב בקרבו", בנות הכנעני שכניו של אברהם אבינו אינם מוצאים חן בעיניו, הם אינם ראויים לבנו יחידו ליצחק ואברהם אבינו מצווה לאליעזר להרחיק נדוד לארץ מולדתו ליקח אשה ליצחק, ומוטל עלינו להבין מה חרדתו הגדולה של אברהם אבינו בציווי זה. ובפרט יקשה הדבר מאחר שכתב הרמב"ם [פ"א מהל' עכו"ם ה"ט]: "משהגיע אברהם אבינו לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' א-ל עולם וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו סביביו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בליבם העיקר הגדול הזה".

מדוע א"כ לא יקח אברהם אבינו אשה לבנו מתוך כל האלפים ורבבות בני ביתו, ותחת זאת אברהם אבינו שולח את אליעזר לקחת אשה לבנו מחרן לאור כשדים מקום עבודת אלילים מקום אשר ביקשו להורגו כאשר קרא שם בשם ה' כמבואר ברמב"ם שם.

בכלי יקר עמד על שאלה זו וכתב:

"מסתמא צוה שלא יתחתן בבנות הכנעני פן ילמד ממעשיהם וכו' וא"כ מה ירויח אם ישא אשה מבנות לבן ובתואל אשר גם הם עובדי ע"ז כמו הכנעני וכו' אמנם יש

חששא אחרת והוא שטבע האבות נמשך גם לבנים זה דוקא באותם עבירות הבאים מפאת החומר באכילה וזימה וכילות וקנאה וכל המידות הרעות וכו' אבל עבודה זרה דבר התלוי בשכלו של אדם אינו מתפשט מאבות לבנים וכו' ע"כ היה מרחיק הכנענים שהיו שטופים בזימה ולא הרחיק לבן ובתואל שלא היה בהם כי אם פחיתת הע"ז בלבד".

וכבר קדמו בדברים אלו בדרשות הר"ן [דרוש החמישי] וז"ל:

"עם היות לבן עובד ע"ז בחר יצחק להתחתן בו יותר משיתחתן עם בנות כנען וכו' מאשר היו בני כנען מוטבלים בתכונות רעות היו בוחרים האבות להתרחק מהם ולהדבק במי שאינו מוטבע באותן התכונות הרעות גם כי היה עובד ע"ז לפי שאותם התכונות מתעברות ונמשכות בזרעם והם כמו חולי הנקראים בספרי הרפואה חלאים ירושיים".

כשאברהם אבינו בא לנטוע את כרם ישראל ולבנות את ביתו הוא אינו מתייירא כלל מע"ז, בביתו של אברהם אבינו אין כלל מקום לע"ז, אורו של אברהם אבינו מכהה ומבטל כל שביב וזיק של אמונה בטלה, ברם ממידות רעות ותכונות פסולות אברהם אבינו חושש ומתייירא, אי אפשר להשתית ולהקים את כרם בית ישראל כאשר יש אפילו תערובת קלה של תכונות ומידות רעות, וכמאמרו של גאון המוסר ר' ישראל סלנטר דקל לו לאדם להניע הרים ולעקור גבעות ממקומם מאשר לתקן מידה אחת רעה הטבועה בנפשו, ועל כן שולח אברהם את אליעזר אל ארצו ומולדתו למשפחתו לקחת אשה לבנו ולא מאנשי ארץ כנען המקולקלים במידותיהם.

וכבר אמרו חכמים במשנה (אבות ה' י"ט):

"כל מי שיש בו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של

אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע, מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של א"א אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב שנאמר להנחיל לאוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנום ויורדין לבאר שחת שנאמר 'ואתה אלוקים תורידם לבאר שחת וכו'"

וברבינו יונה כתב שם "היה אפשר לתנא לקצר ושלא להאריך בכלל ופרט והיה יכול לומר כל מי שיש בו וכו' מתלמידיו של בלעם הרשע ולמה תני דרך כלל והדר מפרש אלא בא ללמדנו שג' דברים אלו כוללים כל השלימות וכן מעשה ההפכיים להם כוללים כל הפחיתות, וזהו כי אם היה מקצר היה נשמע שמי שיהיו בו הג' דברים הנזכרים הוא מתלמידיו של א"א, אך לתלמידיו של א"א היו לו שלמיות רבות לאלפים ולרבבות זולת אלה, אשר על כן אמר שמי שיהיו לו שלשה דברים האלה וכו' כלומר כל השלמתם על שעליהם היו נקראים תלמידיו היו אלה וכו' שאלה הג' דברים היו הגורמים ביותר מתלמידיו של א"א וכן להיפך לזה בתלמידי בלעם הרשע כלומר שכל עצמות הלמוד שלמדו מבלעם הרשע היו ג' דברים הללו".

והדברים מפליאים ברוממות המדות ושגב תורת השלמתם הלא אברהם אבינו היה זקן ויושב בישיבה (יומא כ"ח ע"ב) ולפניו היו ו' מאות או ז' מאות סדרי משנה (חגיגה י"ד ע"א) שכך היתה משנת הראשונים, וכמה גדולים היו המסכתות של אאע"ה שאמרו חכמים מסכתא דע"ז דאברהם אבינו ד' מאות פירקי הוי (ע"ז י"ד ע"ב), ולא עוד אלא שא"א השיג כל מצוה ודין שחידשו חכמים דהלא קיים אף מצות עירוב תבשילין (יומא כ"ח ע"ב וע"ע קידושין פ"ב ע"א), ועוד אמרו חז"ל דהקב"ה מחדש בכל יום חידוש בתורה ואף חידוש זה השיג א"א בכל יום ויום (ב"ר וירא מ"ט), וכל התורה העצומה והרחבה הזאת הארוכה מארץ מדה והרחבה מני ים לימד את תלמידיו, ואעפ"כ לא נקראו תלמידיו של אברהם אבינו אלא מי שיש בו שלשה דברים הללו שהם יסודות המדות הטובות כולן, ואף תלמידיו של אברהם אבינו שלמדו אצלו כל התורה כולה שבכתב

ושבע"פ לא נקראו תלמידיו כי אם על שם שלשה דברים האלה כמו שביאר רבינו יונה, כי המדות הן הם יסוד כל התורה כולה.

ושלש מדות אלו שעל שמם נקראים אנו תלמידיו של א"א, הן הם יסודות עיקריים בתורת המדות והם מכוונים כנגד הקנאה התאוה והכבוד המוציאין את האדם מן העולם (אבות ד' כ"ח). עין טובה היא ההיפך של הקנאה, רוח נמוכה היא היפוכה של הגאוה וההתנשאות, ונפש שפלה היא ביטול כח התאוה, הרי ששלשת מדות אלה יסוד הם לשלימות האדם בתיקון המדות והדביקות בהקב"ה, עיקר משנתו ומורשתו של אבינו אברהם.

ב

והנה אמרו חז"ל דיסוד האומה הישראלית מידות טובות הוא, וכך מצינו ביבמות (ע"ט ע"א) "שלשה סימנים יש באומה זו, הרחמנים, והביישנין, וגומלי חסדים". ובירושלמי קידושין אמרו בלשון אחר (מ"ב ע"ב) "באותה השעה אמר דוד ג' מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנין ובויישנין וגומלי חסדים".

המידות טובות מתנה הן שנתן הקב"ה לישראל והן הם סימני ההיכר של עם ה' שנצטוו להתדמות לה' ולדבוק במדותיו.

ועוד אמרו חז"ל (אבות פ"ה משנה י"ט) "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע". תלמידיו של אברהם אבינו אינם בהכרח הבקיאים בש"ס ופוסקים, ואף לא מי שקיים כל התורה עד שלא ניתנה, אלא אלה המתוקנים במידות הטובות.

וכל זה יודע אליעזר עבד אברהם כשהוא יוצא בשליחותו של אברהם אבינו להביא אשה ליצחק בנו. כל זה יודע אליעזר כאשר על כתפיו הוטל לזרוע את הזרעים הראשונים בכרם ה' צבאות.

והנה אברהם שולח את אליעזר לקחת אשה ליצחק ואינו מוסר בידו לא שם ולא כתובת, ומנין ידע אליעזר מי היא זאת ואיזוהי אשה זו.

אך רוח הקודש מבשרתו דכאשר ימצא נערה אחת שתוכיח במעשיה מידות טובות בהפלגה יתירה, מעל ומעבר לצפוי וראוי ומקובל, זאת היא האשה שהקב"ה ייעדה ליצחק בן אברהם אדונו.

והוא שאמר אליעזר עבד נאמן (כ"ד י"ב – י"ד):

"ויאמר ה' אלקי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם. הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים. והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני".

וברש"י (פסוק י"ד):

"אותה הכחת – ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם. ולשון הוכחת ביררת".

אין זה מדרכו של עולם ואף לא מדרכי הנימוס שנערה צעירה תשאב מים לעדר גמלים כאשר גבר בגובה העדר, וכי לא די בכך שהיא מאירה לו פנים ונותנת לו רשות לשאוב ולהשקות ככל שיעלה על רוחו. אך אין זה ראוי שהיא בכוחותיה הדלים תשאב ותשקה, ולפיכך אמר אליעזר בלבו, אם כן יקרה אלקים לפניו שתאמר "שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק".

ורבקה עוד הפליגה יותר מזה ואמרה (שם י"ח – י"ט):

"ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו. ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת".

וברש"י שם:

"אם כלו, די ספקון, שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן".

ידוע בדרכי הטבע שגמלים שתייתם מרובה ואחרי ששתו מים רבים ילכו שבועות בלי מים, ורבקה אומרת לאליעזר שהיא תשקה את הגמלים לא רק עד שתשיב נפשם שלא ימותו בצמא, אלא "גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת".

ובאמת גם מדת החסד של אברהם אבינו היתה עד קצה היכולת, מעל למה שמקובל ומצופה ומעבר לדרכו של עולם, הלא גדול הדור היה אברהם אבינו ואנשי ביתו היו אלפים ורבבות (כמ"ש הרמב"ם בריש הל' עכו"ם), הקב"ה השפיע עליו כבוד וגדולה (כמ"ש בחולין פ"ט ע"א), שר צבא נערץ בין האומות היה שהרי גבר על ד' מלכים, עבדים ומשרתים רבים היו לו, וביום שלישי למילה כבן מאה שנה יושב הוא בפתח האהל כחום היום, הוא ולא מלאך הוא ולא שליח, ורואה הוא שלשה אנשים שנדמו לו כערביים עובדי עבודה זרה ולא כאנשים מכובדים, וירץ לקראתם ומפציר בהם שיכנסו לביתו.

אין זאת אלא הפלגה יתירה במידת החסד, על כן הבין אליעזר עבד אברהם בשיחתו היפה שכך גם אשה זו שתהיה לעזר ליצחק בן אברהם מופלגת תהיה במדת החסד.

מדה מופלגת הוכיחה רבקה בגמילות חסדים ובמדת הרחמים, הוכיחה במעשיה שאכן נתברכה במתנה טובה שנתן הקב"ה לעמו ישראל וסימני האומה יש בה, וראויה היא לטעת את כרם ה' צבאות אלקי אבותינו.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח **משה** בן
מוה"ר **יוסף דוד** ז"ל

נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת **מלכה מחלה** בת
הר"ר **מרדכי זיסקינד** ז"ל

נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר **דוד הגר** הי"ו
לוס אנג'לס